

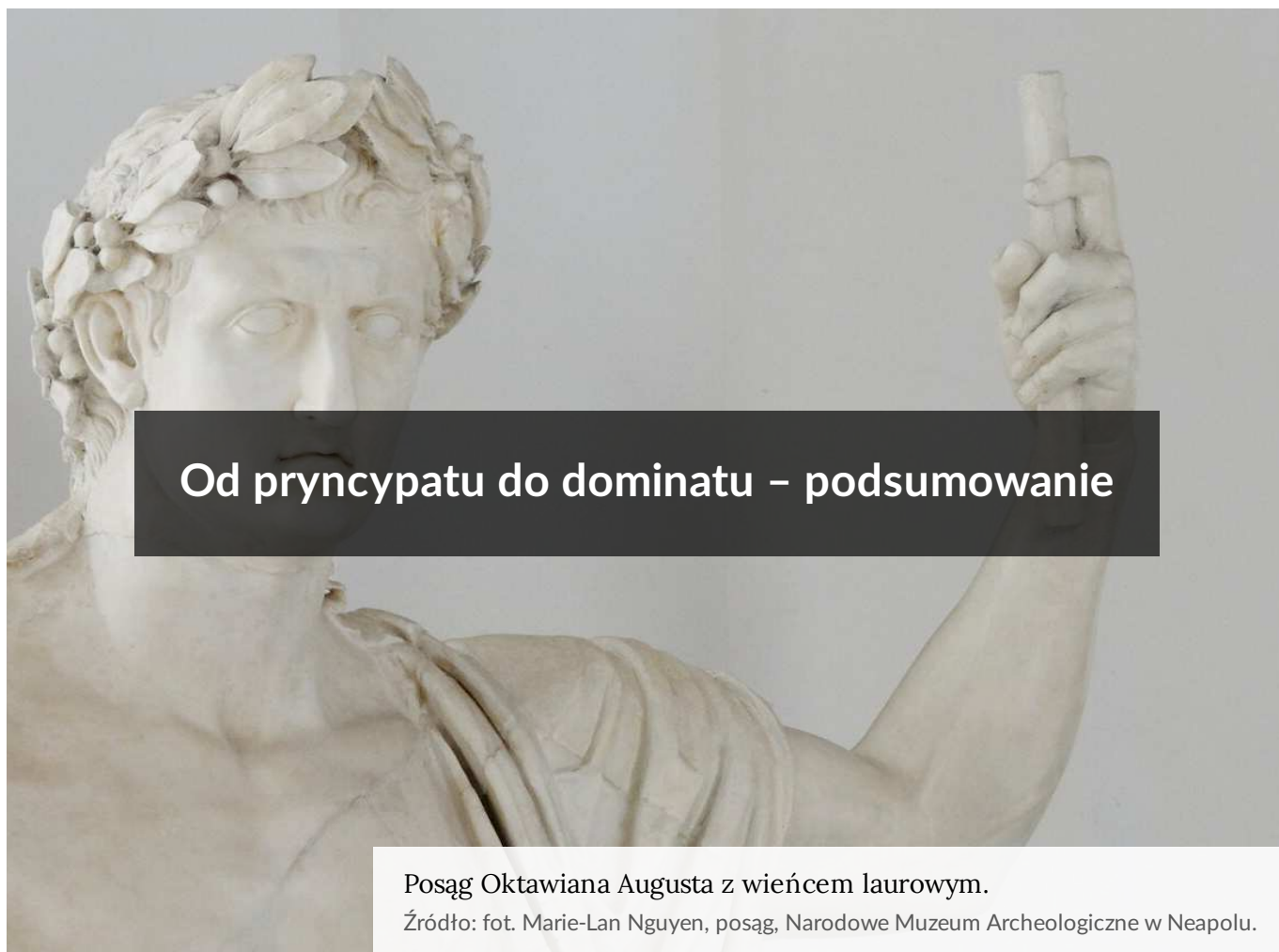
Od pryncypatu do dominatu – podsumowanie

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Gra edukacyjna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Wielka historia świata, t. 3. Świat okresu cywilizacji klasycznych, pod red. A. Krawczuka, Kraków 2005, s. 403.
- Źródło: Tacyt, *Roczniki*, [w:] tegoż, *Dzieła*, tłum. S. Hammer, Warszawa 2004, s. 37–38.
- Źródło: Kasjusz Dion, *Historia rzymska*, [w:] G. Chomicki, S. Sprawski, *Starożytność. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 1999, s. 264–265.

- Źródło: Oktawian August, *Autobiografia*, [w:] G. Chomicki, S. Sprawski, *Starożytność. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 1999, s. 263–264.

Od pryncypatu do dominatu – podsumowanie

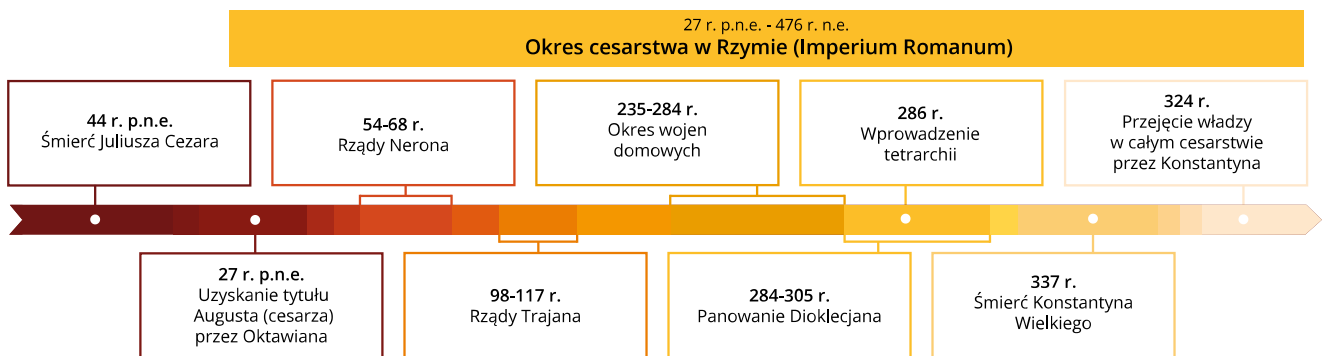
Posąg Oktawiana Augusta z wieńcem laurowym.

Źródło: fot. Marie-Lan Nguyen, posąg, Narodowe Muzeum Archeologiczne w Neapolu.

Po śmierci Juliusza Cezara na czele państwa rzymskiego stanął Oktawian August – wnuk siostry dyktatora, adoptowany przez niego i wyznaczony na następcę. Przypadła mu niepodzielna władza nad całym imperium, czego wyrazem było nadanie mu przez senat w 27 r. p.n.e. przydomka *Augustus* – „pełen boskiej mocy”. Sam Oktawian nazywał siebie pierwszym spośród urzędników (*princeps*), wypełniając swoje zadania zgodnie z republikańską tradycją. Z chwilą tą nastąpił koniec republiki, a Rzym stał się cesarstwem. Od nowego tytułu cesarza ustrój panujący w Rzymie aż do końca III w. n.e. nazywany jest pryncypatem.

Pod koniec III w. n.e. sytuacja w imperium zaczęła się coraz bardziej komplikować. Coraz częściej Rzymianie zmuszeni byli walczyć z barbarzyńskimi plemionami naruszającymi rozległe granice państwa, ale sytuacja wewnętrzna również była niestabilna. Dochodziło do kolejnych powstań ludności i buntów uzurpatorów dążących do rządzenia krajem. Konieczność wzmocnienia władzy oraz ochrony imperium doprowadziły do przekształcenia pryncypatu w dominat. Było to już

formalne i rzeczywiste odejście od pozorów republiki – pełnia rządów przeszła w ręce cesarza, pana (*dominus*) cesarstwa.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Scharakteryzujesz sytuację polityczną i społeczną imperium rzymskiego od I do V w. n.e.
- Przeanalizujesz poszczególne etapy przechodzenia od republiki rzymskiej, przez pryncypat, do dominatu.
- Wyjaśnisz różnice między systemami władzy, jakimi były pryncypat i dominat.
- Sprawdzisz swój stan wiedzy odnośnie do wydarzeń obejmujących okres od I do V w. n.e. w starożytnym Rzymie poprzez wykonanie zestawu ćwiczeń.

Przeczytaj

Pierwszy obywatel

Tak o Oktawianie Auguście pisał w *Rocznikach* historyk rzymski Tacyt:

Trwa wczytywanie danych ..

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DCDCqHVy5>

Nagranie dźwiękowe pod tytułem Tacyt Roczniki.

” Tacyt

Roczniki

1. [August] [...] nad całym państwem, znękanym niesnaskami domowymi, po imieniu pierwszego obywatela najwyższą objął władzę [...].
2. Kiedy [...] po rozbrojeniu Lepidusa i śmierci Antoniusza nawet partii juliańskiej nie został inny przywódca prócz Cezara Oktawiana, złożył on tytuł triumwira, chcąc tylko za konsula być uważany i za takiego, któremu do obrony praw ludu władza trybuńska wystarcza. Lecz skoro żołnierzy przynęcił darami, lub rozdawnictwem zboża, a wszystkich słodyczą pokoju, powoli zaczął się wzbijać i zagarniać w swe ręce przywileje senatu, urzędników i praw. Nikt mu w tym nie stawiał oporu, gdyż najbutniejsi padli w bojach albo wskutek

proskrypcji, a z pozostałej szlachty im bardziej kto był gotów do służalstwa, tym więcej wyróżniano go bogactwami i zaszczytami; wyniesieni więc przez zmianę stosunków, woleli bezpieczną teraźniejszość niż niebezpieczną przyszłość.

Źródło: Tacyt, *Roczniki*, [w:] tegoż, *Dzieła*, tłum. S. Hammer, Warszawa 2004, s. 37–38.

Choć tytuły *princeps civium* („pierwszy obywatel”) oraz *Augustus* („dostojny”, „błogosławiony”, „wyniesiony dzięki boskiej mocy”, „boski”) miały przede wszystkim charakter honorowy, to z upływem lat Oktawianowi udało się skupić w ręku wiele ważnych godności i urzędów. Miał wpływ zarówno na prowadzenie polityki zagranicznej, jak i administrowanie państwem oraz sprawy wewnętrzne (najważniejsze uprawnienia znajdziesz w mapie myśli poniżej). Oczywiście większości przyznanych mu zadań, jak choćby zaopatrywania Rzymu w zboże, nie wypełniał sam – dbali o to wskazani przez niego prefekci. Niemniej cesarz stopniowo koncentrował władzę w swoich rękach, jednocześnie zachowując pozory ustroju republikańskiego. Choć senat rzymski w dużej mierze utracił posiadane wcześniej uprawnienia, to wciąż mógł m.in.

zarządzać skarbem państwowym i częścią prowincji, a także – po śmierci cesarza – zatwierdzać lub odrzucać jego ustawy. Tak naprawdę pryncypat był kompromisem między rosnącym w siłę „pierwszym obywatelem” a coraz bardziej słabnącym senatem.

Marmurowe popiersie Oktawiana. Cesarz nosi na głowie wieniec z dębowych liści (tzw. *corona civica*), jedno z najwyższych w państwie rzymskim odznaczeń. Kto zapoczątkował modę na noszenie wieńca z dębowych liści wśród władców Rzymu?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Ramy czasowe pryncypatu: 27 r. p.n.e. – 284 r. n.e.

Okres panowania Oktawiana Augusta to początek epoki spokoju i dobrobytu cesarstwa nazwanej pax Romana. Jego następcy aż do początku II w. n.e. podtrzymywali ideę rzymskiego pokoju, koncentrując się na rozwoju podbitych provincji i poszerzaniu wpływów. Utrzymanie władzy i spokoju na tak ogromnym obszarze nie było jednak zadaniem łatwym. By zachować bezpieczne granice, rozpoczęto budowę systemu umocnień granicznych zwanych limes.

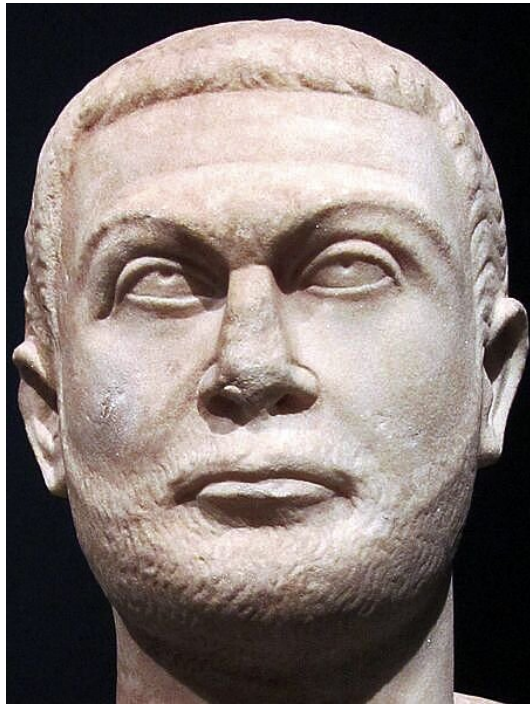

Cesarstwo Rzymskie, 117 r. Wyjaśnij różnicę w statusie pomiędzy dzielnicami senatorskimi a cesarskimi.

Źródło: Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0.

Z czasem cesarze coraz bardziej poszerzali zakres swojej władzy, korzystając z piastowanych urzędów republikańskich. Rzym zaczął przypominać raczej monarchię, i to w stylu wschodnim, tym bardziej że niektórzy władcy dążyli do władzy absolutnej oraz własnej deifikacji (wyniesienia do poziomu bóstwa). Władza przekazywana była następcy, którego wskazywał panujący cesarz, co prowadziło do wojen domowych, wstrząsających państwem rzymskim aż do przekształcenia pryncypatu w nową formę rządów.

Pan i bóg

Przedstawienie Dioklecjana – głowa będąca kiedyś częścią statui wyobrażającej cesarza.

Źródło: IslandsEnd, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Nasilające się od początku III w. najazdy ludów barbarzyńskich, wewnętrzna walka o władzę oraz kryzys gospodarczy doprowadziły do zapaści imperium. Aby temu zaradzić, panujący na przełomie III i IV w. cesarz Dioklecjan przeprowadził niezbędne reformy oraz wprowadził nowy system polityczny – dominat. Stworzył monarchię opartą na armii i scentralizowanej biurokracji; wprowadził nowe urzędy dworskie, a cesarzowi doradzali konsystorzy – przedstawiciele rady cesarskiej. Władca nie był już pierwszym obywatelem, stał się bowiem władcą absolutnym, otoczonym przez pełen przepychu dwór.

Z kolei dzięki podziałowi prowincji na mniejsze tereny (w sumie ich liczba zwiększyła się dwukrotnie) i wyznaczeniu nowych namiestników Dioklecjan zyskał lepszą kontrolę nad nimi.

System tetrarchii w Cesarstwie Rzymskim. Zwróć uwagę na przebieg granicy diecezji. Co legło u podstaw wytyczenia granicy?

Źródło: Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0.

Od 293 r. n.e. monarchia bazowała na władzy czterech cesarzy – [tetrarchii](#). Dioklecjan zdawał sobie sprawę, że jedna osoba nie jest już w stanie zarządzać tak wielkim imperium i skutecznie reagować na wydarzenia rozgrywające się na jego krańcach. Dlatego też dwóch augustów i wspierających ich dwóch cezarów (zastępców) sprawowało wspólnie władzę i miało za zadanie bronić granic imperium. Dzięki temu udało się na jakiś czas zażegnać kryzys i powstrzymać tendencje podziałowe państwa, choć po śmierci cesarza Konstantyna Wielkiego ponownie uległy one nasileniu. Preludium do zmięchu Cesarstwa Rzymskiego był podział kraju na część wschodnią (ze stolicą w Konstantynopolu) i zachodnią (ze stolicą w Rawennie), którego dokonał w 395 r. n.e. Teodozjusz Wielki. Niecały wiek później cesarstwo zachodniorzymskie padło łupem plemion barbarzyńskich.

Ramy czasowe dominatu w Rzymie: 284 r. n.e. – 476 r. n.e.

Słownik

provincia

jednostka administracyjna w starożytnym Rzymie utworzona na podbitym terenie, poza Italią, zarządzana przez namiestników

limes

(łac., granica) umocnienia i fortyfikacje na granicach imperium rzymskiego

cesarstwo

forma ustroju państwa – monarchii – w której panujący obdarzony jest tytułem cezara; Cesarstwo Rzymskie zostało zapoczątkowane przez Oktawiana Augusta

pax Romana

(łac., pokój rzymski) określenie czasów od panowania Oktawiana Augusta w 27 r. p.n.e. do śmierci Aleksandra Sewera w 235 r. n.e.; opisywało okres pokoju wewnątrz i na zewnątrz imperium rzymskiego

proskrypcja

(łac. *proscriptio*) w starożytności i od pełnego średniowiecza skazanie na banicję, pozbawienie praw, wyjęcie spod prawa; we wczesnośredniowiecznym prawie polskim wywołanie (skazanie na fikcyjną śmierć)

pryncypat

(łac. *principatus* – pierwsze miejsce, najwyższa władza) forma rządów w Cesarstwie Rzymskim wprowadzona przez Oktawiana Augusta, polegała na koncentracji władzy w rękach jednej osoby przy zachowaniu pozorów ustroju republiki

dominat

(z łac. *dominus* – pan) ustrój Cesarstwa Rzymskiego po reformach Dioklecjana; charakteryzował się absolutną władzą cesarza, używającego tytułu *dominus et deus* (pan i bóg)

tetrarchia

(gr. *tetrarchia* od *tetra* – cztery + *arche* – władza; dosłownie rządy czterech) wprowadzony przez cesarza Dioklecjana system rządów polegający na równoczesnym panowaniu czterech władców: dwóch wyższej rangi – augustów oraz dwóch niższej – cesarów

republika

(z łac. *res publica* – rzecz publiczna, powszechna) ustrój polityczny, w którym władza sprawowana jest przez obywateli poprzez wybory; w starożytnym Rzymie

było to niemonarchiczne sprawowanie władzy przez posiadających prawa polityczne obywateli

senat

najważniejsza i najtrwalsza instytucja polityczna w starożytnym Rzymie, ustanowiona zgodnie z legendą przez Romulusa; senat posiadał znaczny autorytet, pełnił funkcję doradczą i opiniował projekty ustaw

Słowa kluczowe

pryncypat, dominat, tetrarchia, cesarstwo, imperium rzymskie, republika, Oktawian August, Dioklecjan, starożytność, starożytny Rzym, kultura starożytnego Rzymu, społeczeństwo starożytnego Rzymu, antyk

Bibliografia

Wielka historia świata, t. 1–12 (praca pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności); Świat Książki 2004–2006.

Seria *Historia powszechna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011–2019.

Christ K., *Historia Cesarstwa Rzymskiego. Od Augusta do Konstantyna*, Poznań–Gniezno 2016.

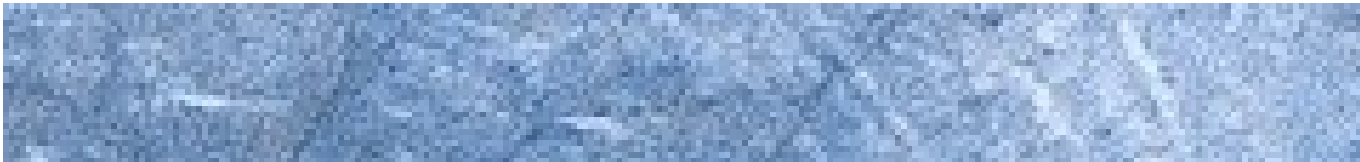
Jaczynowska M., *Dzieje Imperium Romanum*, Warszawa 1995.

Ziółkowski A., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 2010.

Gra edukacyjna

Polecenie 1

Zagraj w grę edukacyjną i sprawdź swoją wiedzę. Następnie wykonaj poniższe zadania.

Test

Sprawdź swoją wiedzę

Poziom trudności:

łatwy

Limit czasu:

4 min

Twój ostatni wynik:

-

Uruchom

Polecenie 2

Wymień przyczyny wprowadzenia dominatu.

Polecenie 3

Wyjaśnij, na czym polegały rządy tetrarchii.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ułóż w kolejności chronologicznej władców Cesarstwa Rzymskiego.

Oktawian August

Karakalla

Dioklecjan

Neron

Klaudiusz

Ćwiczenie 2

Uzupełnij tabelę. Do podanych dynastii panujących w Rzymie przyporządkuj wymienionych niżej władców. Uporządkuj ich chronologicznie.

Dynastia julijsko-klaudyjska	Dynastia Flawiuszów	Dynastia Antoninów
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Kaligula

Teodozjusz Wielki

Hadrian

Tytus

Tyberiusz

Trajan

Domicjan

Wespazjan

Klaudiusz

Konstantyn Wielki

Kommodus

Ćwiczenie 3

Wskaż właściwe dokończenie zdania. Władcą, który nadał obywatelstwo rzymskie prawie całej wolnej ludności imperium, był...

Karakalla.

Neron.

Wespazjan.

Trajan.

Ćwiczenie 4

Wskaż poprawne dokończenia zdania. W czasie swojego panowania Oktawian otrzymał tytuł...

króla.

dyktatora.

imperatora.

cezara.

augusta.

Ćwiczenie 5

Przeczytaj fragment tekstu źródłowego, a następnie rozpoznaj władcę, o którym mowa, oraz podaj stosowaną w historiografii nazwę systemu rządów, które zapoczątkował.

” Kasjusz Dion

Historia rzymska

Oddał senatowi prowincje słabsze, uspokojone i niewojownicze, natomiast w swój zarząd objął prowincje silniejsze, niepewne i niebezpieczne [...], by pod tym pozorem tamci byli bezbronni i bezsilni, a on tylko mógł broń posiadać i utrzymywać żołnierzy. Cała władza ludu i senatu przeszła na [niego] i od niego zaczyna się pełne jedynowładztwo. [...] urzędy, z wyjątkiem cenzury, obsadzane są według dawnego prawa. Przeczytaj fragment tekstu źródłowego, a następnie rozpoznaj władcę, o którym mowa, oraz podaj stosowaną w historiografii nazwę systemu rządów, które zapoczątkował.

Źródło: Kasjusz Dion, *Historia rzymska*, [w:] G. Chomicki, S. Sprawski, *Starożytność. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 1999, s. 264–265.

Władca:

System rządów:

Ćwiczenie 6

Przeczytaj fragment tekstu źródłowego, a następnie wyjaśnij, dlaczego okres w dziejach Rzymu, o którym mowa, historiografia nazwała „komedią republiki”.

” Oktawian August

Autobiografia

Kiedy, za powszechną zgodą obywateli osiągnąłem pełnię władzy i ugasiłem pożar wojen domowych, w czasie mego szóstego (28 r. p.n.e.) i siódmego konsulatu (27 r. p.n.e.) zrzekłem się moich legalnych uprawnień i przekazałem rzeczpospolitą wolnej decyzji senatu i ludu rzymskiego. Za tę zasługę senat dał mi przydomek Augusta. [...] Od tego czasu przewyższałem wszystkich autorytetem, nie mając więcej władzy niż inni, którzy w urzędzie byli równymi mi kolegami.

Gdy byłem konsulem po raz trzynasty [2 r. p.n.e.], senat, ekwici i cały naród rzymski nazwali mnie ojcem ojczyzny [*pater patriae*] i uchwalili, aby zapisać to w przedsionku mego domu, w Kurii Julijskiej i na Forum Augusta pod kwadrygami, które decyzją senatu wzniesiono na moją cześć. Pisałem to w siedemdziesiątym szóstym roku życia [13/14 r. n.e.].

Źródło: Oktawian August, *Autobiografia*, [w:] G. Chomicki, S. Sprawski, *Starożytność. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej*, Kraków 1999, s. 263–264.

Twoja odpowiedź

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, na czym polegała zmiana w położeniu prawnym mieszkańców prowincji rzymskich.

” *Wielka historia świata, t. 3. Świat okresu cywilizacji klasycznych*

W 212 roku Karakalla wydał *Constitutio Antoniniana* [...]. Różnice między Italią i prowincjami, między zdobywcami i narodami podbitymi zostały zatarte, a cesarstwo rzymskie stało się wspólnotą [...].

Wielka historia świata, t. 3. Świat okresu cywilizacji klasycznych, pod red. A. Krawczuka, Kraków 2005, s. 403.

Twoja odpowiedź

Ćwiczenie 8

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj polecenie.

Źródło: Lure, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Rozpoznaj władcę oraz podaj nazwę systemu rządów, które wprowadził.

Władca:

System rządów:

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia 2022, Historia

Temat: Od pryncypatu do dominatu – podsumowanie

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń:

1) charakteryzuje przemiany ustrojowe i społeczne (w tym problem niewolnictwa) w państwie rzymskim doby republiki oraz cesarstwa, z uwzględnieniem roli Juliusza Cezara i Oktawiana Augusta;

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres rozszerzony

IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń:

2) wyjaśnia przyczyny kryzysu i upadku republiki rzymskiej;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- charakteryzuje sytuację polityczną i społeczną imperium rzymskiego od I do V w. n.e.;
- analizuje poszczególne etapy przechodzenia od republiki rzymskiej, przez pryncypat, do dominatu;
- opisuje różnice między systemami władzy, jakimi były pryncypat i dominat;
- weryfikuje swój stan wiedzy odnośnie do wydarzeń obejmujących okres od I do V w. n.e. w starożytnym Rzymie, wykonując zestaw ćwiczeń.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- lekcja odwrócona.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Faza wstępna:

1. Nauczyciel odczytuje wyświetlony na tablicy temat lekcji oraz cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie” i poleca uczniom lub wybranej osobie, aby sformułowała kryteria sukcesu.
2. **Raport z przygotowań.** Zalogowany na platformie nauczyciel, przy użyciu raportu, kontroluje przygotowanie uczniów do lekcji: weryfikuje, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym e-materiałem. Nauczyciel poleca, aby uczniowie w parach opracowali mapy myśli związane z tematem. Wybrana osoba z danej pary przedstawia przygotowane propozycje, a ochotnik zapisuje je na tablicy. Pozostali uczniowie się do nich odnoszą i uzupełniają je o swoje propozycje.

Mapy myśli powinny dotyczyć bezpośrednio tematu lekcji powtórzeniowej „Od pryncypatu do dominatu – podsumowanie”. Uczniowie mogą stworzyć mapy myśli dotyczące:

- chronologii najważniejszych wydarzeń,
- najważniejszych postaci,

- cech określonych form cesarstwa,
- etc.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel prosi uczniów, by wykonali sześć wybranych ćwiczeń z części Sprawdź się w lekcji „Od pryncypatu do dominatu – podsumowanie” celem przypomnienia sobie faktów dotyczących okresu pryncypatu i dominatu w historii Rzymu. Weryfikuje wspólnie z uczniami poprawność odpowiedzi i udziela informacji zwrotnej.
2. Następnie dzieli uczniów na dwie, trzy lub cztery grupy (w zależności od ilości uczniów w całej klasie) i zapowiada, że zagrają w grę interaktywną sprawdzającą ich wiedzę. Będzie to quiz na wzór *Milionerów*, ale z ograniczeniem czasowym na udzielenie odpowiedzi. Prosi, aby grupy wyłoniły liderów, którzy będą odpowiadali na pytania. Pozostałe osoby odgrywają rolę publiczności, która może udzielać podpowiedzi. Zwycięża ta grupa, która najszybciej wskaże poprawne odpowiedzi.
3. Uczniowie grają w grę interaktywną. Grupy rywalizują ze sobą i ta, która najszybciej rozwiąże quiz, zostaje nagrodzona, np. oceną za aktywność.
4. Podsumowując quiz, nauczyciel odwołuje się do wiedzy uczniów i pyta: Które z pytań sprawiło wam największą trudność? Omawia z uczniami pytania, wyjaśnia wątpliwości.
5. Po zakończeniu omawiania quizu, nauczyciel poleca uczniom, aby pozostały czas przeznaczyli na przygotowanie planu dłuższej wypowiedzi pisemnej na jeden z tematów wybranych spośród:
 - Scharakteryzuj politykę wewnętrzną Oktawiana Augusta.
 - Zanalizuj różnice między pryncypatem a dominatem.
 - Opisz rozwój pryncypatu i przekształcenie ustroju w dominat.

Faza podsumowująca:

1. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

2. Na zakończenie nauczyciel dokonuje oceny pracy wylosowanej grupy. Prosi o samoocenę uczniów dotyczącą współpracy w zespole oraz wykonanego zadania. Ocenia pracę wybranych uczniów.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia interaktywne nr 7 i 8. Przygotuj uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.
2. Nauczyciel może rozdać przykładowy temat wypracowania (np. z wcześniejszych egzaminów) i poprosić o jego wykonanie w domu.

Materiały pomocnicze:

- *Wielka historia świata*. Tomy 1-12 (praca pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności); Świat Książki 2004-2006.
- Seria *Historia powszechna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011-2019.
- E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2011.

Wskazówki metodyczne:

Gra interaktywna może być wykorzystana zarówno do sprawdzenia wiedzy indywidualnej uczniów podczas lekcji (każdy uczeń odpowiada samodzielnie), jak i do sprawdzenia wiedzy poza lekcją, np. przy powtórce wiadomości.